

XVI. YY. DÎVÂN ŞAİRİ HİLÂLÎ VE ŞİİRLERİNDE SOSYAL HAYAT*

İsmet ŞANLI**

ÖZET

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda zirvede olduğu bir dönemdir. Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Yahya Bey, Bâkî, Nev'î gibi Türk şiirinin önemli usta şairleri bu dönemde yetişmiştir. Hayatı ve Dîvânı hakkında bilgi vermeye çalışacağımız ve şiirlerindeki sosyal hayat üzerinde duracağımız Hilâlî de bu dönem şairlerindedir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Şiiri, Hilâlî, Sosyal Hayat.*

ABSTRACT

16th Cetry's Dîvân Poet Hilâlî and Social Life in His Poems

16th cetry is a period that Ottoman State has been on the top at political, social, cultural and economic fields. Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Yahya Bey, Bâkî and Nev'î who are most important expert poets lived in this period. Hilâlî who lived same period that we try to give knowledge about his life, poems and social life in his poems.

Keywords: *Ottoman poetry, Hilâlî, Social Life.*

---

* Bu çalışma Prof. Dr. Coşkun Ak danışmanlığında yapılmış "Hilâlî Dîvânı (Metin-Çeviri-Tahlil)" adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda zirvede olduğu bir dönemdir. Devlet ve toplum hayatında meydana gelen bu gelişmeler, zenginlik ve rahatlık şairlerde dolayısıyla edebiyatta da kendini gösterir. Bu dönemde Türk edebiyatı İran şiirinin taklidi olmaktan çıkarak kendini kabul ettirmiş, yerli ve klâsik bir edebiyat halini almış; Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Yahya Bey, Bâkî, Nev'î gibi Türk şiirinin önemli usta şairleri bu dönemde yetişmiştir. Hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacağımız ve şiirlerindeki sosyal hayat üzerinde duracağımız Hilâlî de bu dönem şairlerindenidir.

I. Hilâlî'nin Hayatı

Hilâlî'nin hayatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Şuarâ tezkirelerinden edinilen bilgiler ise yetersizdir. İstanbul'da doğduğu ve esnaf zümresinden olduğu belirtilen şairin dönemin ileri gelenlerinin meclislerine katıldığı, nazım ve nesirde söz sahibi olduğu da verilen bilgiler arasındadır, ancak doğum ve ölüm tarihini, hayatını nerelerde geçirdiğini ve şiirden başka bir işle uğraşıp uğraşmadığını tam olarak tespit etmek mümkün görünmemektedir.¹

Sehî Bey'in eserini tamamladığı 945/1538 tarihinde şiir yazmaya yeni başlamış, fakat ilerisi için umut veren genç şairleri topladığı sekizinci tabakada², “*İstanbul'dur. Haylice nazik şâirdür. Şi're gâyetde mâ'il ve kendisi ziyâde kâbil yigittür.*” (Sehî, 3732, y. 116b) ifadeleriyle yer verdiği Hilâlî hakkında Lâtîfî, “*Erbâb-ı hurefden ve bu devr şu'arâsından idi. Hilâl-âsâ vücudî za'îf ve endâmı nahîf olduğu münasebetle Hilâlî tahallus iderdi. Tarz-ı gazelde Mevlânâ Âhî peyrevidür ve Âhî cihet-i sûz u güdâzda Rûm Hüsrevi'dür.*” (Lâtîfî: 1314, y. 174a; bkz. Tolasa: 1983, s. 187) demektedir. Ahdî, “*şâ'ir meyânında sâôir-i siôr-âferindür.*” diyerek Hilâlî'nin şâirler arasında iyi bir yere sahip olduğunu belirtir (Ahdî, 2604, y. 120a). Âşık Çelebi, “*nice serkeşlerin maûla'ları anuñ şî'ri önüñde külâh-ı bî-ser nice ma'nîdâr beyitlü anuñ ôayâl-engîz âzelleri yanında bî-cân ü ôüsün-i bî-ân idi...*” şek-linde şair hakkında övgüyle bahsettikten sonra mürettep divanı, kasideleri, gazelleri ve kıtaları bulunduğunu belirtmiştir (Âşık Çelebi, 4201, y. 95a).

¹ Sehî, 3732, y. 116b; Latîfî, 2511, y. 174a; Ahdî, 2604, y. 120a; Âşık Çelebi, 4201, y. 95a; Hasan Çelebi, 1981, C. II., s. 1065-1967; Riyâzi, 6199, y. 82b; Kafzâde Fâizi, 3289, y. 122a; Kâtib Çelebi, 1971, C. I, s. 820; Bursalı Mehmed Tahir, 1972, s. 139; Şemşeddin Samî, 1316, C.VI, s.138; Mehmed Süreyya, 1890, C. IV, s. 230; İsen, 1994, s. 285; İpekten vd., 1988, s. 209.

² Levend, 1984, s. 259-260; geniş bilgi için bkz. İpekten, 1991, s. 35-39.

Kâtîp Çelebi ise, Hilâlî'nin bir divanı bulunduğunu belirterek, takkecilik yaptığını ifade etmiştir. Ölümü için 953 tarihi yer almaktadır.³

Hilâlî, *Künhü'l-Ahbar*'da, Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) devri şairleri arasında yer almıştır. Şair için “*İstanbuldur. Takyacılık sanatında ser-âmed-i rüzgâr iken şa'irlik fenninde ser-tâc ü pîşe-kâr anılmışdur. Hususâ ki pesend ü ılgaya kâbil sözleri dahi düşürmüşdür.*” (İsen: 1994, s. 285) şeklinde bilgi verilmektedir.

Osmanlı Müellifleri ise onu, “*Hilâlî-Takyeci-zâde-İstanbulî*” başlığı altında, zikrederken orta dereceli şairlerden olduğunu, 990/1582 tarihlerinde İstanbul'da vefat ettiğini söylemektedir (Tahir, 1972). Sicill-i Osmânî ve Kamusu'l-Al'âm'da ise 950/1543'de vefat ettiği bildirilmektedir (Süreyyâ, 1890). Âmil Çelebioğlu (1994), Hilâlî'nin Kanûnî Sultân Süleymân devri şairleri arasında yer aldığını, ölüm tarihinin 950/1543 olduğunu belirtmiştir. Kanaatimize göre üç kaynağın görüş birliğine vardığı 950/1543 tarihi en doğru olanıdır (Yağmur, 1998).

Kaynaklar, Ahî⁴ tarzında şiirler söylediğini ve mesleğinin “Takyedûz”luk olduğunu yazmakta ise de şiirlerinde bununla ilgili bir unsura rastlanmamıştır, ancak *Helâkî Dîvânı*'nda⁵ 1. gazel ile 94. gazelde Hilâlî'nin

³ Kâtîb Çelebi, ölüm tarihi olarak 950 ve 983 tarihlerini aynı anda vermiştir. Krş. a.g.e., C. I, s. 820.

⁴ “Ahî: (ö. 923/1517) Niğbolu'da Seyyid Hoca ile Melek Kadın'ın oğlu olarak dünyaya geldi. Benli Hasan sanıyla tanındı. Ticaretle uğraştı. İleri bir yaşta öğrenime başladı. Yazdığı şiirlerle devrin padişahı Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çekti ve kendisiyle ilgilenilmesini istedi. Bunun üzerine Kazasker Kemal Paşazade'nin teklif ettiği medreseyi, çevrenin: “sen daha büyüğüne layıksın” yollu telkinlerine kanarak kabul etmedi. Böylece kendisine kızan padişah ona yeni bir görev verilmesini engelledi. Bir müddet sonra Karaferye medresesine müderris olarak atandı. Manastırlı şair Haverî'nin kız kardeşiyle evlendi. Çok geçmeden Karaferye'de öldü. Kaynaklar, Ahî'nin büyük bir şair olduğunu belirtmektedirler. Arkadaşı Bursalı Celilî gibi “Hüsrev ü Şirin” yazmaya başladıysa da nakşî şeyhi Mahmut Efendi'nin engellemesi üzerine bu eserini yarım bıraktı. Daha sonra Fenarî-zâde'nin teşvikiyle Anadolu sahasında türünün en güzeli olduğu belirtilen “Hüs ü Dil”e başladı. Bunu da tamamlayamadan öldü. Bu eser Haverî tarafından tamamlandı. Kaynaklar, mesnevisinin gazellerinden üstün olduğunu belirtirler. Latifî, ilk eserinin Şeyh'ye nazire olduğunu ve bunun bazı bölümlerinin şairce, daha sonra yazdığı “Hüs ü Dil”de kullanıldığını söyler.”, İpekten vd. age., s. 14-15., bkz. Çavuşoğlu, “Âhî”, *TDEA*, C. I, s. 50-51.

⁵ Bkz. *Helâkî Dîvân*, (Yay. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1982, s. 41,134.

1. gazel 5. beyit: Gerçi nazikdür Helâkî sözde üslûbı Hasan
Nâle-i 'ışk içre dem-sâz olan Âhî'dür bana

94. gazel 1. beyit: Ol mâh-ı takye-dûzun terk itme mihrin ey dil
Şem'-i ruhına karşu yan üti gibi yakıl

vasfına uyan beyitler yer almaktadır. Ayrıca Hilâlî'nin çeşitli gazelleri ile *Helâkî Dîvânı*'nda yer alan gazeller arasında benzerlik söz konusudur. Şiirlerdeki bu benzerliğin, her iki şairin yaklaşık olarak aynı dönemlerde yaşamış olmalarının yanında müstensihlerden de kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

Şairin "Hilâlî" mahlasını kullanması tesadüfî değildir.⁶ Bünyesi oldukça zayıf olan şair, bundan dolayı kendini "hilâl"e benzeterek bu mahlası almıştır. Beyânî (757, y.264) de "cism-i nahîfî hilâl gibi bârik ü za'if olmağla mahlas-ı mezbûrî ihtiyâr itmîşdür." demektedir.

II. Edebî Kişiliği

Tezkirelerde belirtildiğine göre Hilâlî'nin şiirleri döneminde beğenilerek zevkle okunmuştur. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, Dîvân edebiyatının önde gelen şairlerine göre geri plânda kalan şairlerdendir. İfadesi, tamlamalardan uzak, fazla teşbih ve mecazlarla yüklü olmaması bakımından yalındır. Şiirleri akıcıdır ve gereksiz sözlere yer verilmemiştir. Necâtî Bey'de görülen Türkçe deyimler ve atasözleri üzerinde edebî sanatlar

---

5. beyit: Başuna oldururlar takyen senin Helâkî
Şagird-i takye-dûza inen ilinme üzü

⁶ Araştırmalarımız sonucunda hakkında bilgi verdiğimiz şair dışında bir Çağatay sahasına ait olmak üzere "Hilâlî" mahlaslı dört şair daha bulunduğunu tespit ettik. Mustafa İsen, Hilâlî mahlaslı şairlerin sayısını üç olarak belirtmektedir. Krş. İsen, M. (1997) "Dîvân Edebiyatında Mahlasdaş Şairler", *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, s. 198; "Hilâlî" mahlaslı diğer şairler şunlardır:

Hilâlî: Asıl adı Ramazan'dır. İstanbul'da doğmuş olup, silâhdarlar zümresindedir. Hoş-sohbet, latifede hünerli olduğu, iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği, Acem şairlerini çok iyi tanıdığı belirtilmektedir. Dergâh-ı Âli bendelerindedir. "Kaşı Hilâl" diye de anılmıştır ("Hilâlî", *TDEA*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, C. IV, s. 233).

Hilâlî: Bursa'da doğdu. Sultan II. Bayezid dönemi şairlerindedir. İmam ve hatipti. Bazı şairlere öncülük yaptığı ve mürettep dîvân sahibi olduğu söylenmekteyse de Dîvânı ele geçmemiştir (İpekten vd. age., s. 209).

Hilâlî: Bedreddin. Çağatay şairi (Estarâbâd ?-936/1530). Öğrenimini Herat'ta yaptı. Abdullah Özbek Han tarafından Herat'ın zaptı sırasında öldürüldü. *Dîvân*, *Sıfatü'l-Âşıkîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Şâh u Gedâ* (Mevlânâ Müzesi- Konya- Nu. 2547, 46) gibi eserleri vardır. Dîvân'ı Tahran'da taş basması olarak yayımlanmış, Farsça kaleme aldığı *Şâh u Gedâ*'sı Almacaya tercüme edilmiştir ("Hilâlî", *TDEA*, C. IV, s. 233; bkz. Kâtib Çelebi, a.g.e., C. I, s. 820).

Hilâlî: (Karaman XVI.yüzyıl). Mahmud Çelebi. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmadığı, Farsça yazan bir Dîvân şairi olup, 1572-75 yılları arasında vefat ettiği bildirilmektedir (İpekten vd. age., s. 209, "Hilâlî", *TDEA*, C. IV, s. 233).

kurarak, şiirlerini Acem şiirinin etkisinden kurtarma eğilimi kimi çağdaşlarında olduğu gibi Hilâlî'de de görülmektedir. Bu eğilimin Zâtî, Hayâlî, Yahyâ Bey ve Emrî gibi şairlerdeki kadar cazib olmasa da zevke ve kulağa hoş gelen örneklerini bulmak mümkündür.

Hasan Çelebi (1982, C. II, s. 1066), “*Hakkâ ki semâ-i belâgat ve matla’-ı fesahatın tâbende-hilâlî, selsâl-i makâli âlem-i nezâket ve gülistân-ı melâhatin âb-ı zülâlidür*” diyerek iyi eğitim gördüğünü ve ileri görüşlü biri olduğunu belirtir.⁷

Hilâlî'nin şiirlerindeki şuhâne edâ ve üslûptan, onun eğlenceye düşkün rind bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Aşk konulu şiirlerinde Fuzûlî'yi hatırlatan karamsar bir şahsiyet olarak ortaya çıkar.

III. Hilâlî Dîvânı, Dil, Üslûp ve Muhtevâ Özellikleri

Kaynaklardan mürettep ve mükemmel bir Dîvânı⁸ olduğunu öğrendiğimiz Hilâlî'nin, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Böl., 3298 numaralı mecmuanın 41-60. yaprakları arasında "Hilâlî Dîvânı" başlığı altında 111 gazeli ile 1 murabbasından başka elimizde şiiri ve tam Dîvânı yoktur. Müstensihî bilinmeyen eser H. 1001'de istinsah edilmiştir.

185 yapraktan ibaret olan bu mecmuanın baş tarafında kitaplık mühürü basılı ve 1-40'inci yaprakları metninde Nizamî, 1-40'inci yaprakları haşiyesinde Şeyhî, 41-60'inci yaprakları metninde Hilâlî, 41-103'üncü yaprakları haşiyesinde Leâlî, 61-103'üncü yaprakları metninde Yetîm, 104-145'inci yaprakları haşiyesinde Fakihî, 121-146'inci yaprakları metninde Çakerî, 145-185'inci yaprakları metninde ve haşiyesinde Bakî dîvânları yazılıdır.

Gazeller beyit sayıları bakımından değerlendirildiğinde, 94'ü 5 beyit, 9'u 6 beyit, 4'ü 7 beyit, 4'ü 8 beyitten oluşmaktadır. Gazellerin arasında redifine göre yer almış bulunan 5 bentten oluşan bir de “mütekerrir murabba”

⁷ Bkz. Kılıç, F. (1998) *17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara.

⁸ Hasan Çelebi (1981, s. 1065); “...mürettep ve mükemmel divanı ve masnu’ ve muhayyel kemâlât-ı belagat ünvânı vardı...”; bkz. Kâtib Çelebi, age., C. I, s. 820. *Osmanlı Müellifleri*'nde (Tahir, 1972) Hilâlî'nin “Meclis-ârâ” ve “Sıfatü'l-Âşıkîn” isiminde eserleri olduğunu belirtmektedir. Ancak Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 420 ve 435 ile M. Arif-M. Murad No: 39/2 numaralarda kayıtlı olan “Sıfatü'l-âşıkîn” isimli eserler Farsça olup Estarabâdlı olan Hilâlî'ye (ö. 936/1530) aittir. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa No: 1468, Hüsrev Paşa No: 192 ve Yazma Bağışlar No: 3313'de kayıtlı olan “Meclis-ârâ” isimli eserin yazılış tarihi 998'dir. Yazılış tarihi itibarıyla bu eserin Takyeci-zâde Hilâlî'ye ait olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

yer almaktadır. Murabbanın I, II. ve V. bentleri mücerred, III. ve IV. bentleri müreddef kafiyevidir.

Hilâlî'nin şiirlerinde aşk, sevgili gibi konuların yoğunluğu dikkati çekerken gazel-i müzeyyel tarzındaki 8 gazelde şair Allah'ı övmüştür. 111 gazelin 3'ünde şarap, mey, meyhane gibi konular ele alınırken, 108'i aşk ve sevgili üzerinedir. Tabiat konulu müstakil bir gazel yazmamış olan Hilâlî, sevgili ve aşk duygularını anlattığı şiirlerinde tabîî unsurlardan sıkça faydalanır.

Mahlas genelde son beyitte yer almakla beraber, 22., 25., 37., 40., 90., 93, ve 105. gazellerde makta beytinden bir önceki beyittedir. 20. ve 70. gazellerde ise şair mahlâs kullanmamıştır.

Mürettep divanlar, şiirlerin son harfi esas alınarak tertip edilir ve şairler de her harften en az bir gazel söylemeye çalışırlar. Harflere göre gazellerin sayıları şu şekildedir:

ا	2		ذ	-		ظ	-		م	8
ب	2		ر	21		ع	-		ن	6
ت	4		ز	6		غ	1		و	-
ث	1		س	2		ف	1		ه	22
ج	1		ش	4		ق	4		ى	13
ح	-		ص			ك	11			
خ	-		ض	1		ك	-			
د	-		ط	-		ل	1			

Gazellerin konusu, aşk ve tabiat ağırlıklıdır. Hz. Peygamber'den de bahseden şair daha çok sevgilinin ilgisizliğinden, verdiği eziyetten yakınmaktadır. Yer yer talihten de şikâyet ettiği görülen gazellerde, mazmunlarla yüklü sanatkârane söyleyişlere rastlanmamaktadır. Şiirlerinde samimi, akıcı bir dil kullanan şairin sanat gösterme endişesi taşımadığı hissedilmektedir.

Şair, Dîvân şiiri geleneğine uyarak şiirlerinde aruz veznini kullanmıştır. Çeşitli aruz kalıplarını kullanan şair, daha çok ahenkli söyleyişe uygun vezinleri tercih etmiştir. Az da olsa aruz hataları bu divanda da görülür.

Dîvân şairlerinin vezin kullanımındaki tercihlerini, tevarüs ettikleri gelenek ve ritim anlayışı belirler (Macit: 1996, s. 83). Aruzun “remel”, “müctess”, “hezec”, “muzârî” ve “haffî”⁹ bahirlerine rağbet gösteren

⁹ Bkz. İpekten, H. (1994) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, s. 151-267.

Hilâlî'nin şiirlerinde 5 bahirden 9 farklı aruz vezni kullandığı görülür. Bu 5 bahir ve 9 vezin, manzumelerdeki kullanılış sayısına göre şöyledir:

Bahr-i Remel

FÂ'ilÂtûn FÂ'ilÂtûn
FÂ'ilûn 38

Fe'ilÂtûn Fe'ilÂtûn
Fe'ilûn 22

Bahr-i Hezec

MefÂ'ilûn MefÂ'ilûn
MefÂ'ilûn 20

MefÂ'ilûn MefÂ'ilûn Fe'ÿlûn
6

Mef'ÿlü MefÂ'ilû MefÂ'ilü Fe'ÿlûn
4

Bahr-i Müctess

MefÂ'ilûn Fe'ilÂtûn MefÂ'ilûn
Fe'ilûn 8

Bahr-i Muzârî

Mef'ÿlü FÂ'ilÂtûn Mef'ÿlü
FÂ'ilÂtûn 1

Mef'ÿlü FÂ'ilÂtü MefÂ'ilü
FÂ'ilûn 12

Bahr-i Hafif

FeèilÂtûn MefÂèilûn feèilûn

1

Kafiye Dîvân şiirinde ses, redif ise söz tekrarlarının mısra sonlarında simetrik olarak kullanılmasıdır (Macit: 1996, s. 83). Redif, Dîvân şairinin sevdiği bir kafiye tarzıdır. Kafiye'nin bütünleyicisi ve zenginleştiricisidir. Redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Ustaca kullanıldığında şiiri bir atmosfer içine alır, onu bir dizi çağrışıma açar. Kafiye'yi redifle daha zengin ve cazip kılmak isteyen Dîvân şairi yeni ve gösterişli redifler bulmaya dikkat eder. Redifler çok defa Dîvân şiirinin, Türkçe'nin ifade imkânlarını, söyleyiş hususiyetlerini denediği ve ana dilde kendini bulduğu bir taraftır (Akün: 1994, s. 402). Redifli şiirler, şairin muhayyilesinin bütün genişliğiyle aksettiği şiirlerdir (Çavuşoğlu: 1971, s. 286). Düşünce ve hayal, kafiye ve redifin mihveri etrafında kurulur; şâir, duygu ve duygularının dünyasına bu iki unsurun imkânlarıyla girer (Tanpınar: 1976, s. 20). Şairlerin kullandıkları redifler, yaşadıkları dönemle ilgili çeşitli olaylar hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır (Kurnaz: 1997, s. 265-276). Hilâlî de şiirlerinde ahengi sağlamak için kafiye ve rediften yararlanmış. Şiirlerinde rediflerin ve zengin kafiyelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Hilâlî'nin 112 şiirinden 52'si rediflidir.

Dîvânların tertibinde gazeller kafiye ve rediflerin son harflerine göre sıralanırlar. Alfabe'de bulunan tüm harflerle kafiye oluşturma çabasıyla birlikte şairler, her harften kafiye ve redifli şiirler yazmak için kendilerini zorlamak durumunda kalmışlardır. Bu durum, şairleri zorlama mısralara itmiş vezin hatalarına ve klişeleşmiş kafiye için söylenen şiirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hilâlî Dîvânî'nda gazellerin büyük bir çoğunluğunun redifli olduğu görülür. Gazellerdeki redifler kimi zaman ek, kimi zaman kelime ve kimi zaman da kelime seviyesini aşan unsurlardan oluşmaktadır.

Laèl-i nÂbuñ öpdügiyçün al ile peymÂneler
Bezm-i âamda sÂúiyÂ úan yutdılar
mestÂneler 12/1¹⁰

Eyü varur dehenüñ àonca(y)ı efkÂr eyler
Çeşmüm mestüñ òoş ider nergisi bîmÂr eyler
14/1

İtdi dil mülkin musaòðar kÂkül-i miskîn-i
dost
Oldı cÂn taòtına server kÂkül-i miskîn-i
dost 8/1

Hilâlî Dîvânî'nda yer alan kafiye ve redifler genelde Türkçe kelime-lerden oluşmuştur. Şiirlerdeki kafiye ve rediflerine bakıldığında terkipsiz, daha sade bir söyleyişi esas aldığı görülür. Diğer yandan kafiye ve redifleri, isim ve isim soylu kelimelerden çok, fiil ve fiillerin çekimli hâllerinden meydana gelen kelimeler oluşturmaktadır.

Hilâlî'nin şiir dilinin dönemine göre sade ve anlaşılır olduğu görülür. "Gazellerinde konuşma diline yaklaşan, halk söyleyişlerine geniş yer veren şairin, hemen her beyitte bir deyim yer vermesi dikkat çekicidir" (Yağmur: 1998, s. 16). Süslü ve çok ağır bir şiir dilinden kaçınmış olan şair, devrinin dil özelliklerini şiirinde muhafaza etmiş, yer yer halkın konuştuğu dili de şiirinde kullanmış; atasözleri ve atasözü niteliğindeki veciz sözlere geniş yer vermiştir:

âalinsa nÂzile ol serv-úÂmet
Görenler úopdı āanurlar úıyÂmet 6/1

Derya-yı êişúa düşdi göñül ummasun òalÂã
Bulmaz HilÂli baór-i belÂya düşen necÂt
7/5

Úaâr-ı óusnüñi CinÂn bÂâına virmez bu
göñül

¹⁰ Makalede geçen şiir numaraları İsmet Şanlı, *Hilâlî Dîvânî, Metin-Çeviri-Tahlil*, UÜ. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Bursa 1999, adlı çalışmaya aittir.

Kişiye óubb-ı vaúan şehrini BaàdÀd eyler
26/3

Derdüme umsam n'ola emsem lebüñden ben
àarîb
Çün àarîbüñ derdine dÀrû'ş-şifÀdandur
èilÀc 10/4

Gözüñ cÀnlar alur fitneyle cÀnÀ
Buña Àdem mi úatlanur hey Àfet 6/3
DÀmen altına çerÀà almış gezer dil şehrini
Düzd-i şeb-rev oldı beñzer kÀkül-i miskîn-
i dost 8/6

şol úadar itdi maóabbet tîrine sinemde kim
Úan yalaşup dil úarındÀş oldılar peykÀn
ile 85/3

Aşağıdaki beyitler Hilâlî'nin sade ve yalın söyleyişine örnek olarak
g^sterilebilir:

Bize bir dil-rübÀ olsa vefÀlı
Öpülmekden úoçulmaúdan áafÀlı 99/1

Beni başdan çıúaran derdile bu kÀküldür
Seni iy dil düşüren ayaàa bu perçemdür
19/2

Klâsik edebiyat üzerinde halk edebiyatımızın ve halk edebiyatı üze-
rinde klâsik edebiyatımızın birtakım tesir ve aksi tesirlerinin olduğu görül-
mektedir (Köprülü: 1980, s. 117-118). Aynı toplum içinde cereyan eden
kültür ve sanat faaliyetlerinin birbirinden etkilenmesi, karşılıklı alış verişte
bulunması gayet tabiidir (Köprülü: 1962, s. 22). Dîvân şairleri, şiir dilini
belâgat ve fesahatte en iyi seviyeye çıkarmayı amaçlamışken; halk şiirinin ya
da saz şairlerinin şiirdeki iç ve dış yapı tasarrufları itibariyle dîvân şiirinden
pek uzak olmadığı söylenebilir (Ak, 1993). 16. ve 19. yüzyıllardan günü-
müze kalan cönklerde, okuma-yazma bilen halk kesiminden kişilerin der-
ledikleri defterlerde, özellikle 16. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Yahya Bey, Hayretî
gibi ünlü dîvân şairlerinin şiirlerine rastlamamız, dîvân şiirinin sadece
yüksek aydın kesiminde okunmakla kalmadığını göstermektedir. Özellikle
tasavvuf düşüncesini işleyen şiirlere bu defterlerde daha çok rastlanır
(Çavuşoğlu: 1986, s. 8).

Hilâlî'nin şiirlerinde de halk şiirinin söyleyiş tarzına yakın örnekler görmek mümkündür.

*Didüm öldüm iy Mesîhî-dem âamuñla çÂre úıl
Ol ûabîb-i cÂn didi dermÂndur derdüm benüm
69/2*

*Bunca benler ne durur zülfüñüñ altında
didüm
Didi dil murâını âayd itmeğiçün dÂne gerek
56/5*

Halk şiiri söyleyiş tarzına yakın ifadeler kullanan Hilâlî'nin Fuzûlî'nin; “Dest-bûsı arzusıyla ger ölürsem dostlar / Kuze eylen toprağım sunun anunla yara su” beytini çağrıştıran mısralar söylediğini de görmekteyiz.

*CÂn virürsem heves-i úÂmet-i cÂnÂnlar ile
93/1
Úabrümi zeyn idesiz serv-i ðırÂmÂnlar ile
CÂn virürsem heves-i zülf ü ðaü-ı cÂnÂn
ile
Zeyn idüñ ðÂk-i mezÂrum sünbül ü reyðÂn
ile 86/1*

Hilâlî, şiirlerinde sevgilinin güzelliği ve ona duyulan özlem, ayrılığın âşığa verdiği ıstırap, rakip karşısında âşığın sevgiliyi kıskanması, felek ve talihin âşığa eziyeti vb. konuları ele almıştır. Diğer yandan Hilâlî'nin şiirlerinin genelinde Fuzûlî'yi çağrıştıran bir üslûp kendini hissettirir. Sevgili uğruna her türlü sıkıntıya katlanan âşık, onun yolunda kendini feda eder hatta toprak olur. Bütün bunlara rağmen o, halinden memnundur, şikayetçi değildir. Sevgiliden gelen her ne olursa olsun âşığın mutlu olması için yeterlidir:

*CefÂlarla anuñ dÂl ideyin úaddin dimiş
dildÂr
DilÂ ol serv-úÂmetden ne gelse dÂl-ı
devletdür 29/4*

Hilâlî'nin şiirlerinde Fuzûlî'yi hatırlatan üslûbunun yanında rindâne tavır da dikkati çeker. Yiyip içmek, güzellikle beraber eğlenmek, gezmek,

mutlu bir hayat geçirmek şairin hayat görüşünün temelini oluşturur. O'na göre gelip geçici olan bu dünyada mutlu olmak, geçecek olan günleri zevkle, içkiyle, güzellerle geçirmek gerekir. Zevke, eğlenceye düşkün, şuh ve rind-meşrep kişiliğe sahip olan Hilâlî, bu düşüncelerini 62. gazelde şöyle dile getirir:

*Serv-ûadlerle gelüñ seyr-i kenÂr eyleyelüm
Devr-i güldür içelüm èiyş-ı bahÂr
eyleyelüm*

*Varalum din gülelüm úÂmet-i bÂlÂlar ile
Gülşeni başına servüñ yine ùar eyleyelüm*

*Şol úadar şevú-i gülile idelüm nÂleleri
Uyòusun uçuralum bülbül-i zÂr eyleyelüm*

*Ne ùurursın úoma sÂúî bizi maðmýr olduú
Var ise bÂúî getür defê-i òumÂr eyleyelüm
Devr-i gül geldi HilÂlî varalum bir nice*

gün

*Bezm-i gülşende geçüp èiyş-ı bahÂr
eyleyelüm* 62/1-5

Bunlara rağmen, şairin genel olarak bedbinlik içinde acı çektiği ve hayatının "âh u vâh" çekmekle geçtiği belirtilir:

*Şikestelikde günüm Âh u vÂhile geçdi
Yazıú degül mi bu èömre tebÂhile geçdi*

111/1

Hilâlî Dîvânı'nda hikemî tarzda yazılmış şiirlere pek rastlanmaz. Bir gazelinde, dünyanın oyununa (eğlencesine) aldanılmaması gerektiği belirtilerek, feleğin pek çok padişahı ve makam sahibi kimseleri mevkilerinden, makamlarından indirdiği ifade edilir:

*Aldanma luèb-ı èÂleme âaúın bu naùè-ı çarò
Manâýbe ile çou şeh-i devrÂnı úıldı mÂt*

7/3

IV. Hilâfî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayat

"Bir edebiyat ne kadar soyut ve ne kadar kuralcı olursa olsun, mutlaka yaşadığı dönemin hayatını yansıtır, toplumun ruhunu taşır. Şair, farkında olsa da olmasa da zamanın etkisinde kalır. Dîvân şiirimiz de, toplumun duygu ve düşünce yapısını, bu toplumda meydana gelen ilerleme ve gerilemeleri terennüm etmiştir" (Küçük: 1989, s. 153).

"Günümüzde daha çok "Dîvân Edebiyatı" olarak adlandırılan eski edebiyat metinlerimiz, bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi yazıldıkları ve yaşadıkları devrin derin izlerini taşırlar. Edebiyatın temel konusu insan olduğu, Osmanlı edebiyatının ise ortalama beş asır boyunca toplumun temas etmediği hemen hiçbir yerini bırakmayacak derecede zengin bulunduğu düşünülecek olursa bu metinlerin eski Türk toplumunun hayatını aydınlatma açısından önemi tahmin edilebilir. Dolayısıyla bunlar aynı zamanda o devrin sosyal hayat ve antropolojiyle ilgilenenler için de önemli ip uçları verebilecek birer vesika değerindedir" (Şentürk: 1993, s. 211).

Hilâfî'nin şiirlerinde yaşadığı dönemin izleri, zenginliği, toplum hayatı, âdetleri, halk inanışları, giyim ve kuşam gibi Osmanlı toplum hayatının bazı bölümleri yansıtılmıştır.

Devletin başında bulunan padişah, otorite ve gücün temsilcisidir. Ağzından çıkan her bir cümle âdeti kanun niteliğindedir. Padişah, han, hünkar, şah, sultan olarak adlandırılan hükümdar, içtimaî tabakalaşmanın en üstünde bulunan kişidir. Şairin (âşığın) gözünde sevgilinin padişahın farkı yoktur. Sevgili, âşığa göre sultan, âşık da onun karşısında kul, köledir. Padişah toplumda gücün ve otoritenin temsilcisi olduğu kadar, zenginlik ve cömertliğiyle de dikkatleri çeker. Bunun göstergesi ise mal ve mülkünün çokluğu, değerli hazinelere sahip oluşunun yanında etrafında bulunan hizmetkârlarının giydiği altın işlemeli, süslü ve değerli elbiselerdir. Padişah olarak vasıflandırılan sevgiliye başta güneş olmak üzere pek çok unsur kul ve k^le olur:

felek

Altun üsküflü úuluñ olsa n'ola mihr-i

PÂdişâh-ı eÂlem-ÂrÂsın bugün iy ÂfitÂb

3/3

Sevgili âşıklarına padişah edasıyla yaklaşır ve onları görmezlikten gelir. Güzellik ülkesinin "serveri" olan sevgilinin emri karşısında âşık, hizmet etmek için yel gibi koşar:

İy hüsn ilinüñ serveri emr eyle hemÂn sen

Padişahın çeşitli ülkeleri fethetmek için orduyla savaşa çıkışı, çeşitli yerlerde ordunun konaklaması ve savaştan sonra girdiği yerleri yağmalaması, oralara el koyması, askerlerin ganimeti paylaşma âdeti ile âşığın gönlünü alan (yağmalayan) sevgili arasında ilgi kurulur. Sevgilinin hayalinin askerleri bir padişah gibi mâiyeti ve askerleriyle birlikte âşığın yegâne varlığı olan gönül mülkünü zorla yağmalamak, yakıp yıkmak için sinesinin üstüne konar:

*Dil mülkini yıúup gücile àâret itmege
Sinemde úondı òayl-i òayâli úaraf úaraf*

Şiirlerde genel olarak sevgilinin padişah olarak tasavvurunun yanında içinde bulunduğu çeşitli durumlar yönünden âşık ile padişah arasında ilgi kurulduğu görülür. Âşığın padişahlığı sevgilide olduğu gibi güzellik açısından değil, çektiği sıkıntı, eziyet ve kederin içine düşürdüğü durumu padişaha ait çeşitli unsurlara benzetmesi yönüyledir. Padişah, ordu sahibi olup, askerleriyle çeşitli ülkeleri fetheder. Gönlü sitem ülkesinin padişahu olan âşığın askeri ise gamdır. Çektiği sıkıntılar sebebiyle çıkardığı âh dumanının halkası da başındaki "tac"ıdır:

*Dil şehri-yâr-ı mülk-i sitemdür sipâhı àam
Başında tâc òalúa-i dýd-ı siyâhıdur*

Şair, sıkıntılı, ıstıraplı olduğu zamanları savaşa giden orduların karşılaşmasına benzeterek açıklamaya çalışır. Elemler, sıkıntılar onun üstüne gam askerlerini çekip geldiği zaman, âhı da sancak açarak (duman=sancak) onları karşılar:

*Elemler üstüne èasker çeküp geldükçe
àamlarla*

*Muúâbil olmaàa àhum çıúar úarşu èalemlerle
79/1*

Hilâlî'nin şiirlerinde yer yer değerli maden ve taşlardan, kıymetli süslü ve altın işlemeli kumaşlardan söz etmesi, o dönemlerde devletin zenginliğine işaret sayılır. Şair, bu zenginlik unsurlarını sevgilinin övgüsünde içinde bulunduğu güzel durumu tasvir etmek için kullanır:

Gül gül altunlu úabÀ giymiş nihÀl-i gül
gibi

äalınur gülzÀrda ol verd-i òandÀnum benüm
64/2

CihÀn òalúını yaúmaàa ol Àteş-pÀresi cÀnÀn
Üonanmış cÀme-i zerle yine gün gibi gÿn-À-
gÿn 72/4

İy HilÀlî mÀhile gÿyÀ SüreyyÀ cemè olur
Giyseler altun beneklü cÀmeler cÀnÀneler
12/5

Hilâlî, o dönemde geceleri fenersiz gezmenin yasak oluşuna bir beyitte değinir. "Geceleri şehir sokaklarının aydınlatmadan mahrum olduğu devirlerde hırsız, katil, isyancı vb. şahısların karanlıktan istifadesini engellemek için gece fenersiz sokağa çıkma yasağı İran, Arap, Selçuklu ve Osmanlı'da yaygın bir âdet olarak sürdürülmekteydi." (Şentürk: 1993, s. 220). Hilâlî;

DÀmen altına çerÀà almış gezer dil şehrinin
Düzd-i şeb-rev oldı beñzer kÀkül-i miskîn-
i dost 8/6

beytinde bu âdete işaret ederek yasak korkusuyla fener taşıyan, fakat gece fark edilmemek için de ışığı eteğinin altında gizleyen bir hırsız tasviri çizerek, sevgilinin parlayan yüzü ve onu örten zülfü anlatmaya çalışmıştır.

Birçok Dîvân şairinin şiirlerinde görüldüğü gibi, delilerin zincire vurulmaları Hilâlî Dîvânı'nda da görülür. Şair, su kenarında bulunan servinin yerinden kımlıdayamaması ile delilerin zincire vurulması arasında ilgi kurarken, bu durumu servinin sevgilinin boyunun arzusundan (ona benzemek istemesi, âşık olması) kaynaklandığını belirtir:

Gördi dîvÀne hevÀ-yı úÀmet-i dildÀrile
Servi iy bÀd-ı āabÀ zencîre çekdi cÿybÀr
20/3

Aşağıdaki beyitlerde ise, sevgilinin saçlarını zincire gönlünü ya da kendisini deliye benzeterek delilerin zincire vurulmalarını işlemiştir:

Zülf-i zencîrine bir dil ne durur dil-
berümüñ

Aña her òalúada biñ èÀşıú-ı dıvÀne gerek
56/3

èÁrıø-ı sevďÀ-yı zülfüñle senüñ iy serv-
úad

Oldı zencırün sürür dıvÀne äaórÀlarda Àb
3/4

Dıvân'da ticarî hayata dair çeşitli bilgilerin de bulunduğu görülmektedir. Doğudan baharat, la'l ve yakut ... gibi değerli taşların getirildiği şu beyitlerden anlaşılmaktadır:

Dökdiler başdan çözüp ayaúlara kÀkülleri
Bir bir gülzÀr içini misk-i TÀtÀr itdiler
11/2

Ne Hindîdür beñüñ èanber äatarken
CemÀl iúlimine şÀh olmaâ ister 25/5

Hilâlî, giyim kuşam ve süslenmeye dair çeşitli bilgileri verirken bunları daha çok sevgili için düşünür. Aşağıdaki beyitte yeşil elbiseler giymiş sevgili "gül fidanına" benzetilmiştir:

CÀme-i sebz ile gülşende nihÀl-i gül gibi
äalınup yüz dürlü şive ile evvel nÀz imiş
43/3

Bu beyitte ise giydiği altın işlemeli elbiselerle âlemi yakan güneşe benzeyen sevgilinin tasviri bulunmaktadır:

CihÀn òalúını yaúmaâa ol Àteş-pÀresi cÀnÀn
Üonanmış cÀme-i zerle yine gün gibi gÿn-À-
gÿn 71/4

Padişah ülkede asayiş kontrol etmek, halkın durumunu öğrenmek için zaman zaman tebdil-i kıyafet içinde halkın arasına karışır. Şair, bu durumu sevgilinin âşığa hile yaparak kandırmak amacıyla "al libâs" giymesiyle ortaya koyar:

Bülbül-i òaste-dile úılmaâa mekr ü Àlı
Giymiş ol àonca-i gül-çehre libÀs-ı alı
99/1

Üzüntülü, acılı durumlarda halkın siyah elbise giyme âdeti aşağıdaki beyitte güzel bir hüsn-i talil içinde verilmiştir:

Karalar geydügi budur ser-Â-ser seng-i
öArÂlar
HilÂlî saôt olup mÂtem ûutarlar óÂl-i
FerhÂda 95/5

Hilâlî, günümüzde olduğu gibi o dönemde de yaygın olan genç kızların, güzellerin kulağa küpe takma âdetinden söz eder. Başka bir beyitte ise sevgilinin saçını kağıda taramasına yer verilir:

Ne úadar var ise meh-pÂre úulaâı küpelü
Bende-i òalúa be-gÿş-ı der-i sulüÂnumdur
21/4

Her úaçan şÂneleyüp kÂâıda sünbüllerini
HÂl-i êuşşÂúı o gül-çehre perişÂn eyler
16/3

Başta çiçek takılması da o dönemin âdetlerindedir. Şair, sevgilinin güzelliğini anlattığı şiirlerinin yazılı olduğu kağıt tomarını başta takılan zambak gocasına benzetir.

Vaâf-ı óüsnüñdür görürse başda her gül-ruò
n'ola
áonca-i zanbaú gibi ûomar-ı eşêÂrum benüm
67/4

Eğlence hayatı ile ilgili beyitler, Hilâlî Dîvânı'nda oldukça fazla yer tutar. Hayatın ayrılmaz parçası olan eğlenceden içki meclisleri ve bayramlar dolayısıyla söz edilir. Özellikle işret meclisleri ve bu meclislerdeki eğlenceler üzerinde durmuştur. Saki (sevgili), mum, şarap, kadeh ve pervâne bahar mevsiminde kurulan bu meclislerin önemli unsurlarındandır:

Devr-i gül geldi HilÂlî varalum bir nice
gün
Bezm-i gülşende geçüp êıyş-ı bahÂr
eyleyelüm 62/5

âanuram mihri ele almış melekler devr ider
Meclis-i meyde güzeller âunsalar
peymÂneler 35/3

Mumdur yanmaâa şemè-i meclis-i dildÂrda
Yanmadan pervÂnemüz sÂûî dil-i pervÂnemüz

35/4

Dîvân'da üzerinde önemle durulan konulardan birini, bayramın gelişiyle içki yasağının kalkması teşkil etmektedir. Eskiden Ramazan ayında meyhaneler kapatılarak içki yasağı konurdu. Esrar ve içki müptelalarının Ramazan'da sahur vaktinde esrar çekip, içki içtikten sonra oruca niyetlendikleri olurdu. Bayramla birlikte meyhane kapıları açılır ve içki müptelalarının meyhanecinin ilk gelenlere vermek üzere hazırladığı hediyeyi almak için birbirleriyle yarıştıkları olurdu (Onay, 1993). Hilâlî, "bayram irtesi" redifli gazelinde Ramazan bayramından sonraki coşkunluğu, bayramın gelmesiyle duyulan sevinci anlatmaktadır:

Cem gibi elden düşürme cÂmı bayrÂm irtesi
èIyş u nÿş ile geçür eyyÂmı bayrÂm irtesi

SÂûiyÂ refè itmege dilden melÂl-i rÿze(y)i
âun berü cÂm-ı sürÿr-encÂmı bayrÂm irtesi

Her üolu başına bir bÿse kenÂra sÂûiyÂ
Yüz úizardup eylerüz ibrÂmı bayrÂm irtesi

áonca leblerle HilÂlî èiyş u nÿş it gül

gibi

Úoma elden bÂde-i gül-fÂm(ı) bayrÂm irtesi

Mest-i öevü-i bÂde ol şevüile iy dil üaşa

çal

Şîşe-i nÂmus u neng ü nÂmı bayrÂm irtesi

104/1-5

Bayramlar insanların sevindiği, mutlu oldukları, dargınların barıştığı önemli gündereendir. Böyle günlerde insanlar temiz ve yeni elbiselerini giyerek süslenirler. Aşağıdaki beyitlerde bayram sebebiyle güzellerin bayramlıklarını giyerek süslandıkları görülmektedir:

èIyd-ı ekberdür yine zeyn oldılar meh-

pÂreler

Her biri bir âamze ile biñ dil ü cÂn

pareler 22/1

*Hilèat-ı èiydın giyüpdür her biri bir renk
ile*

*CÀnına èÀşıúlaruñ úaãd itdiler ol úaralar
22/2*

Hilâlî Dîvân'nda çeşitli halk inanışlarına yer verildiği ve bunların değişik münasebetlerle ele alındığı görülmektedir. Halk inanışları arasında üzerinde durulan konular, yıldızların insanlar üzerindeki etkisi ve yıldız düşmesi, nazar ve nazardan korunmak için muska takılmasıdır.

Şair, sevgilinin büyüleyici güzelliği ile ortaya çıkmasından dolayı gökyüzündeki ayın kayboluşunu, yıldız düşmesi inancına bağlar:

*CihÀna èarø-ı óüsn idelden ol mâh-ı úamer-
ûalèat*

*HilÀlî yıldızı düşdi felekde mâh-ı tÂbÀnuñ
51/5*

Hilâlî, nergisin hasta gibi baygın görünmesinin, güzellerin sarhoş gözleriyle bakarak nazar değıdirmelerinden kaynaklandığını belirtir:

*İy HilÀlî çeşm-i mestile güzeller bâada
Bir naôarda nergis-i şehläyı bîmÂr itdiler
11/5*

Halk arasında, çeşitli dualar yazılarak boyunlara takılan hamayillerin (muska) insana manevî bir kuvvet kazandırdığına inanılır. Hamayiller değışik amaçlarla hazırlanırlar. Aşağıdaki beyitte ise güzeli (sevgiliyi) etkileyerek kendine çekmek için muska yazılmasına yer verilmiştir:

*Çekerdüm bende pehlÿya óamÂéil-vÂr her
öybı
Benüm de äÿfi yanumda mücerreb bir duèÀ
olsa 81/4*

Ağır hasta olan, ölecek kimselere su vermenin tehlikeli olduğunu, bu sebeple böyle kimselere hiç kimsenin su vermediğini ortaya koyan şu beyit, toplum hayatına ait başka bir gerçeğı gözler önüne sermektedir:

*Kim virürdi ben ölümlü ôasteye bir úaùre
âu*

Künc-i miónet-òÀnede bu çeşm-i giryân
olmasa 83/3

Şu beyitte de hüsn-i talil ile çocukların deli taşlamalarına işaret edil-
mektedir:

Ûaşa ùutdı jÀleden eûfÀl-i àonca lÀle(y)i
Gördiler Mecnÿn gibi bir úıbúızıl
dîvanedür 13/4

Hilâlî, aşağıdaki beyitte uykuda olan kimsenin ani gürültü ile belin-
mesi (irkilmesi) ve bundan korkması sonucu dudağının uçuklamasını ince bir
hayal ve güzel bir benzetmeyle ortaya koymuştur:

NÀle-i bülbül belinletmiş uçurmuş uyðusun
áoncanuñ laèlindeki şebnem degül
tebòÀledür 31/2

Yaraların tedavisinde pamuk kullanılması, gözlerin iyileştirilme-
sinde kuhl (sürme)un kullanılması, hastane veya tımarhane anlamına gelen
darüşşifalarda hastaların tedavi edilmesi gibi çeşitli hususlar gayet sanatlı bir
şekilde işlenmektedir:

DÀâ-ı Mecnÿndan dökilen úan bulaşmış
penbedür
Zeyn olan deşt-i belÀda áanmañuz kim
lÀledür 31/3

Yoluñda òÀk olursa ten iy serv-i sÀye-vÀr
Ehl-i Behişt sürme idine àubÀrumı 105/2

İki gözümse eger úanile yunsun göreyin
Bir gören òÀk-i rehüñ kuó1-ı cilÀyile
senüñ 60/2

Darüşşifa, kimsesizlerin, gariplerin ve düşkünlerin barındığı sosyal
bir yardımlaşma ve dayanışma kurumudur. Áşık, sevgilinin dudağını
darüşşifaya kendisini de kimsesiz bir garibe benzeterek derdinin çaresinin
ancak ona göre darüşşifa olan sevgilinin dudağından olacağını belirtir:

Derdüme umsam n'ola emsem lebüñden ben
àarîb

Çün âarîbüñ derdine dÂrû'ş-şifÂdandur
èilÂc 10/4

Güzel sanatlarımız arasında önemli bir yeri olan hat sanatına şiirlerinde yer veren Hilâlî, bu sanatın icra edilebilmesi için gerekli olan mürekkebin yapılışındaki küçük bir ayrıntıya aşağıdaki beyitte şu şekilde değinir:

LÂciverd ile ruðına mühr için ðaù yazmaga
Úodı Àteş üzre èanber kÂkül-i miskîn-i
dost 8/2

Hilâlî Dîvânı'nda dönemin eğitim ve öğretim durumunu ortaya koyan beyitleri de görmekteyiz. Naz yapma konusunda "üstad" olan sevgilinin hasta âşığı reddetmesi güzel bir sebebe, hocaların hasta öğrencilerine izin vermesine bağlanarak izah edilmiştir:

Red idersin ne için èÂşıú-ı bîmÂrı didüm
Didi kim ðaste úulun ðÂceler ÂzÂd eyler
26/5

Döneme ait pek çok çalgı aletinin adı Dîvân'da yer almaktadır. Bu çalgılar arasında sesi âşığın iniltisine benzeyen ney ön plânda yer alır. Sevgiliden ayrı olan ve gam meclisinde bulunan âşık, ayrılık acısıyla sürekli feryat etmektedir. Bu meclisde yiyip içmek, eğlenmek için sinesi "def", iniltisi "mutrib", gönlü de "sâz" olmuştur:

İy HilÂlî bezm-i âamda èıyş u èışret
itmege
Sine defdür nÂle muùrib dîde sÂúî dil
rebÂb 3/7

Sonuç

Dîvân edebiyatının iyi bir seviyeye ulaştığı 16. yüzyılda yaşamış olan Hilâlî'nin şiirleri üzerinde yapmış olduğumuz inceleme sonunda Dîvân'da insan kavramının, sevgili-âşık-rakîp etrafında yoğunluk kazandığı görülmektedir. Şahıs kadrosu geniş değildir. Âşık ve sevgili hemen hemen birbirine yakın bir yoğunlukta ele alınmıştır. Sevgili, padişah gibi kudretli bir tip olarak görülür. Fizik olarak, ince, uzun boylu ve melek kadar güzel hayal edilen sevgili, davranış olarak âşığa karşı acımasız olup ona ilgi gös-

termez, acı çektirir. Rakîbe yüz veririz âşığa yüz vermeyerek üzer. Âşık, sevgiliden gelen her türlü sıkıntıya razıdır. Zaman zaman yakınmasına rağmen, sevgilisinin kendine yaptıklarını şartsız kabullenmiştir.

Dîvânda rakîp, olumsuz bir tip olarak görülmektedir. Rakîp gibi olumsuz olarak çizilen diğer tip ise zahid (sofu), âşık tarafından sevilmemektedir. İki yüzlüdür, hem ibadet eder hem de harama bulaşır.

Hilâlî Dîvânı'ndan çeşitli örneklerle ortaya koymaya çalıştığımız gibi şairlerimiz yaşadıkları hayatı, çevrelerinde meydana gelen olaylar ve halk arasında yaşayan inançlar vb. pek çok unsuru açık bir ifade ile ya da mecaz ve teşbihlerin gerisinde yansıtmışlardır. Orhan Şaik Gökyay, "*Bir defa hiç bir edebiyat bir şâirin malı değildir. O geçmişinden gelen bir takım unsurları hazmetmiştir; onu bize vermektedir*" sözleri ile sosyal hayatın şiiirlerde yer aldığını belirtmektedir (Küçük, 1989).

Kozmik unsurlar, dünya, bağ-bahçe, ağaçlar, çiçekler, hayvanlar, eşya gerçek durumları, renkleri ve şekilleriyle şiiirlerde işlenmektedir. Bunlar insan kadrosunun, özellikle sevgili-âşık ve rakîbin emrindedir. Şair böylece sevgili, âşık ve rakîbi güzel bir biçimde anlatma imkânını elde eder. Kozmik unsurlardan en çok bahsedilen gökyüzü (felek), güneş ve aydır. Akarsu ve deniz, gözyaşı münasebetiyle ele alınmaktadır. Ağaçlardan servi, çiçeklerden lâle ve gül, hayvanlardan ise bülbül ve pervane ön plânda yer almıştır.

Hilâlî'nin şiiirlerinde dil ve üslûp açısından Fuzûlî ve Necâtî Bey'in etkisi hissedilmektedir. Şiiirlerindeki üslûbu ile hayata bakış açısı yönünden Nedim'in öncüsü sayılabilir. Şiiirlerinde yer yer halk şiiiri söyleyişine uygun beyitlere yer veren Hilâlî, dışa dönük, gözlem ve terkip yeteneği oldukça iyi, dünya zevklerine düşkün, dili bütün zenginliğiyle kullanmaya çalışan bir şairdir.

Kaynaklar

Ahdî (2604) *Gülşen-i Şu'arâ*, İÜ. Ktp. TY. No: 2604.

Ak, C. (1993)-Mehmet Akkaya, *Zâtî Dîvânı'ndan Seçme Gazeller*, Balıkesir.

Akün, Ö. F. (1994) "Dîvân Edebiyatı", *DİA*, İstanbul.

Âşık Çelebi (4201) *Meşairü's-Şu'arâ*, İÜ. Ktp. TY. No: 4201.

Bursalı Mehmed Tahir, (1972), *Osmanlı Müellifleri*. C. II., İstanbul.

Çavuşoğlu, M. (1971) *Necati Bey Dîvânı Tahlili*, İstanbul.

Çavuşoğlu, M. (1986) "Dîvân Şiiiri", *Türk Dili* (Türk Şiiiri Özel Sayısı II), 415-417 (Temmuz-Eylül).

Çelebioğlu, A. (1994) *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, Ankara.

- Hasan Çelebi (1981) *Tezkiretü's-Şuara*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara.
- Helâkî Dîvânı*, (Yay. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1982.
- İpekten, H. (1991) "Heşt Bihişt", *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Erzurum.
- İpekten, H. (1994) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul.
- İpekten, H. vd. (1988) *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara.
- İsen, M. (1994) *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara.
- Kafzâde Fâizi (3289) *Zübdetü'l-Eş'âr*, İÜ. Ktp. TY. No: 3289.
- Kâtib Çelebi (1971), *Keşfü'z-Zünûn*, (Haz. Şerafettin Yaltkaya-Rifat Bilge), İstanbul.
- Kılıç, F. (1998) *17. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara.
- Köprülü, F. (1962) *Türk Saz Şairleri*, Ankara.
- Köprülü, F. (1980) *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. basım, İstanbul.
- Kurnaz, C. (1990) *Halk ve Dîvân Şiirinin Müştarekleri üzerine Denemeler*, Ankara.
- Kurnaz, C. (1997) "Dîvân Şiirinde Belge Redifler", *Dîvân Edebiyatı Yazıları*, Ankara.
- Kurnaz, C. (1997b) "Dîvân Şiirinde Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazete*, Ankara.
- Küçük, S. (1989) "Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 59, s. 153-166.
- Lâtîfî (1314) *Tezkire-i Lâtîfî*, İstanbul.
- Latîfî (2511) *Tezkire-i Latîfî*, İÜ. Ktp. TY. No: 2511.
- Levend, A. S. (1984) *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.
- Macit, M. (1996) *Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları*, Ankara.
- Mehmed Süreyya (1890) *Sicill-i Osmânî*, C. IV, İstanbul.
- Onay, A. T. (1993) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara.
- Riyâzi (6199) *Riyâzü's-Şu'arâ*, İÜ. Ktp. TY. No: 6199.
- Sehî (3732) *Heşt Bihişt*, İÜ. Ktp. TY. No: 3732.
- Şanlı, İ. (1999), *Hilâlî Dîvânı, Metin-Çeviri-Tahlil*, UÜ., SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Şemşeddin Samî (1316) *Kamusu'l-Al'âm*, C.VI, İstanbul.
- Şentürk, A.A. (1993) "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, S. 500, s. 211-223.

- Tanpınar, A. (1976) *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. baskı, İstanbul.
- Tolasa, H. (1983) *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Y.Y.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*, İzmir.
- Yağmur, B. (1998), *Hilâlî Dîvânı, İnceleme-Metin*, HÜ. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.